

»Heroj Tito! Heroj Tito! Heroj Tito...«

Louis
Adamič

Iz snega med golim drevjem in grmi so štrleli kipi. Eden je predstavljal ranjenega partizana, ki bi si ga bil rad natančneje ogledal z vseh strani. Ampak Titov tajnik — isti mladostni podpolkovnik, ki mi je bil prinesel vabilo, se je prikazal na terasi ter mi zaklical pozdrav. Gologlav in s smehljajem na obrazu je pohitel k meni in me prijel za pod pazduho, da mi ne bi spodrsnilo na poledenem privozu in stopnicah. Da bi se kaj pogovarjal z njim, sem ga vprašal, ali ni tukaj na Dedinju zapadlo še več snega kot v mestu nasploh, in odvrnil je, da to menda drži — in vsekakor je to čudovito, ker skoraj gotovo jamči za dobro žetev v prihodnjem poletju.

Blizu vhoda, tik prve stene v prostorni sprejemnici sta pritegnila mojo pozornost dva bronasta kipca partizanov. Na vseh straneh so bila vrata, zofe in stoli ob dveh stenah, na skrajnem koncu stopnišča, na visokem stropu vrhnje okno. Klobuk in plašč so mi vzeli tako nevsiljivo, da sploh nisem opazil, kdo mi ga je vzel.

Tajnik me je odpeljal proti vratom, ki so bila široko odprta na desni strani prostora.

Znašel sem se pred Tigrom, velikim nemškimi policijskim psom, o katerem sem že slišal. Potihoma, grozeče je zarežal, ko sem izgovoril njegovo ime, je premenjal glas v dvomeče prijateljski ton, držal pa se je še nadalje tako budno. Konec njegovega repa in ušes so mu odščipnili še v detinstvu in nikakor ne more veljati za zgled pasje lepote, vendar je ves naježen od osebnosti, zlasti dokler mu Titove besede in vedenje ne posredujejo, da je prišlec dobrodošel.

»Zdravo!« je rekel Tito, snel naočnike in vstal izza pisalne mize v kotu za vrati. Besede, ki jih je zamrmral Tigru, so pri priči spremenile napeto, krčevito žival v krotko prikazen s sproščenimi udi, in s Titom sva se srečala in si segla v roke. Nekdo naju je fotografiral, kakor sem se spomnil malo nevoljno nekaj dni pozneje, ko sem videl sliko v Borbi in drugih časnikih. Vedel sem, da mi to ne bo pomagalo dobiti sovjetski vizum.

Tito je bil v uniformi — v sivo modri tuniki z maršalskimi epoletami in z enim samim škrlatnim svilenim trakom Reda heroja Jugoslavije, v temno modrih hlačah in lepo zglajenih črnih škornjih, vendar sem si mislil, da mi bolj ugaja v civilu.

Soba je bila dolga in ozka, prav nič zastavljena s pohištvo, po nji se je lahko sprehajal človek, kadar bi sam s seboj poskušal kaj razčistiti. Svetloba v nji je bila skoraj preveč bleščeča za moje oči, deloma tudi zaradi sončnega odseva na snegu. Na podstavku poleg okna je bil Leninov doprni kip iz temnega bronu.

Tajnik in fotograf sta se umaknila in zaprla vrata.

Tito me je odpeljal k okrogli mizi z več usnjenimi naslanjači, v kotu na nasprotnem koncu sobe. Tam je stal pladenj s steklenicama srbske slivovice in dalmatinskega maraskina in s kozarčki.

Tiger se je prismuknil k meni, pomahal z odsekanim repom in dobrika-joče zacvilil. Tito se je nasmehnil in mu velel, naj leže kot dober pes. Dejal sem, da imam doma psa, in popraskal Tigra po glavi za ušesi. Zadovoljno je zagrčal in se nato, ko si je potešil radovednost in prijateljska čustva, vrgel na preprogo med Titom in menoj.

Dejal sem Titu, kako sem bral, da sta neločljiva, vendar se ne spominjam, da bi bil kdaj izvedel, kako sta prišla skupaj. »Pred njim ste imeli nekega drugega psa, kajne?«

Tito se je nasmehnil, ko sem ga vprašal za Tigra, zadnje vprašanje pa mu je prineslo na obraz resen in zamišljen izraz. »V začetku vojne sem imel psa z imenom Luks. Nekega dne so nas Nemci težko obstreljevali s topovi, uro za uro. Bilo je v zahodni Bosni. Več tovarišev in tovarišic iz Vrhovnega glavnega štaba in jaz smo ležali v naravnem jarku ob steni neke soteske in se tiščali k tlom. Izstrelki vseh vrst so trgali zrak nad nami, razprskavali blato in drobili skale.

»Luks je ležal pri moji glavi in se s trupom tesno pritiskal k eni strani mojega obraza. Ni bil snažen, zaudarjal je v nebo in je bil poln uši. Mimo tega mi je zapiral razgled. Moral sem vzdigniti glavo, da bi videl, kaj se dogaja. Zelo trda nam je predla; tistega dne so bili ubiti ali ranjeni mnogi izmed tovarišev in tovarišic. Luksa sem venomer odrival. Ampak bilo je zaman; namestil se je tako, da mi je ležal skoraj na glavi in se ni hotel premakniti. Če ga nisem odrival, je ležal zelo mirno; in kadar sem ga odrinil, se mu je telo kratko malo spet zvrnilo k mojemu obrazu kot ne čisto polna vreča žita. Postal sem nestrpen in jezen, vendar ga ni bilo mogoče odriniti, torej sem ga pustil tam. Na vsem lepem sem sredi vsega trušča začutil, kako je Luksa preletel drget, nato je otrpnil. Prestregel je kos šrapnela, ki bi bil sicer šel skozi mojo glavo.«

Tito je nekaj časa gledal v svoj ustnik, nato nadaljeval: »Več mesecev po tistem nisem imel psa. Rad imam živali, zlasti pse in konje... Proti koncu Šeste ofenzive, med katero smo predrli več nemških in četniških obročev, smo selili svoj Vrhovni glavni štab drugam in pri tem naleteli na taborišče, ki ga je zapustil nemški polk s psi.

»V Bosni so imeli Nemci cele bataljone in polke, pri katerih je imel vsak drugi ali tretji vojak posebej izurjenega krvnega psa ali policijskega psa kot poglavitno postavko svoje opreme. Krvne pse so seveda uporabljali, da so nas izsledili, izvohali naše bunkerje, votline in druga skrivališča in posebne položaje, policijske pse pa zato, da so se priplazili do nas in nas napadli. Zamisel, da bi poslali te enote s psi v Jugoslavijo, je bila menda Himmlerjeva, ko mu je Hitler zaupal nalogo, naj nas izbriše. Ko je poveljstvo kampanje zoper nas prevzel Rommel, so začeli še izdatneje uporabljati pse. Že krvni psi so bili nekaj hudega, policijski psi pa so bili hujši od volkov. Zadavili in raztrgali so marsikaterega tovariša. Naši ljudje so jih pričeli klicati za tigre...

»No, tisto zapuščeno nemško taborišče pasjega polka me je zanimalo. Sprehodil sem se po njem in zagledal tegale možakarja, privezanega k ne-

kemu panju.« Tito je pogledal Tigra, ki je ta trenutek zapiral gobec po zehanju, ki je bilo tudi vzdih. »Bil je odrasel, toda očitno še mlad pes in skoraj mrtev. Kdorkoli ga je imel na skrbi, ga je verjetno pozabil v naglici odhoda ali pa pes ni ustrezal Himmlerjevim merilom in so ga kratko malo pustili tam. Vsekakor je bilo očitno, da že več dni ni imel hrane ali vode, zmrzoval je, bil je izmožgan, sam in prestrašen.

»V žepu sem imel košček mesa, skorjo kruha in dve ali tri kocke sladkorja. Odvezal sem ga in mu ponudil meso. Vzdignil je glavo, vendar ga ni mogel vzeti. Toliko da se je mogel premikati. Pogledal me je in zacvilil. Nikoli, nikoli še nisem videl živega bitja v slabši koži. Tako šibak in lačen, da ni mogel jesti. Tako izgubljen. Iz čutare sem mu izlil malo vode v gobec, samo toliko, da sem mu ovlažil jezik. Zavrtel je z očmi in njegov jezik, ki je bil podoben jeziku starega čevlja, je pokazal prva znamenja zanimanja. Nov curek vode ga je kar položil — tako dobra je bila.« Tito se je nasmehnil. »Ko sem izpustil njegovo glavo, je padla po tleh kot kepa prsti.

»Eden izmed fantov našega oddelka je bil tako pameten, da je začel drgniti noge in tace velikega mladega psa in mu masirati boke in tilnik in počasi se mu je začelo vračati življenje. Zdaj pa zdaj je rahlo zacvilil.

»Nalil sem nekaj vode v skodelo, vendar se je ni mogel precej lotiti. Rastopili smo košček sladkorja in mu ga dali, da ga je požrl. Po masaži je začela krožiti kri in kmalu je lahko sedel, če ga je kdo držal za glavo. Požrl je košček mesa . . . Postavili smo ga na noge. Bil je hkrati grozna in smešna prikazen: tako velik, kot je zdaj, ampak imel je komaj polovico sedanje teže — bila sta ga sama kost in koža. Opotekal se je okrog panja, izgubil ravnovesje in nas pogledal osuplo in osramočeno, ker se ni imel bolj v oblasti. Najklavnejši pes na svetu. Ampak čudovito se je odzival dobremu ravnanju. Krepko se je trudil. Vsakikrat, kadar je vstal, smo ga nagradili z vzklikom. Eden izmed tovarišev mu je zaklical: »Vztrajaj, Tiger, dobro se držiš!«

»Dobro se je držal in tukaj je — in se po tistem še zmerom imenuje ‚Tiger‘!«

Ko je Tito izgovoril njegovo ime, je Tiger budno skočil na noge in zarenčal, dokler mu ni bilo naročeno, naj utihne in leže, in nekoliko v zadregi je ubogal.

»Naj zgodbo končam,« je dejal Tito. »Navezal se je name in to« — nasmehnil se je — »je bilo tudi meni milo. Kakor rečeno, imam živali rad in po Luksu sem pogrešal psa. Tovariši in tovarišice glavnega stana so govorili o novem psu, da je ‚dober Nemec‘, nato, da je Luksov naslednik. Ko smo ga našli, mu je bilo verjetno leto dni, in očitno je imel veliko šole slabe vrste, Himmlerjeve vrste, ampak to se je izgubilo, ker se mi je zelo hitro prilagodil. Meni pa se je zdel prikupen in zabaven.

»Še zmerom prisluhne, kadar sliši nemško besedo, ampak tovariši v hiši pravijo, da je zdaj ‚dober Jugoslovan‘, toda« — Tito se je nasmehnil — »to je strogo zaupno. Če bi to odkrili kominformski propagandisti, bi to

uporabili kot nov dokaz za naš nacionalizem. Vsekakor« — zdaj je Tigr samo pokazal in ni izgovoril njegovega imena — »je zdaj ‚dober Jugoslovan‘ in razume srbohrvaško. Kadar pa ga hočem zares ošteti, ga ozmerjam po nemško in tako, kakor si morem predstavljati, da je v nacističnem slogu, in tedaj strašno trpi. Res je, kot so napisali tuji časnikarji da sva neločljiva. To je eno izmed redkih dejstev, o katerih so poročali pravilno.«

Medtem ko mi je pravil o Luksu in Tigru, so se na Titovem obrazu menjavali izrazi. O Luksovi smrti je pripovedoval počasi, začudeno, kakor da je že večkrat razmišljal, da je kljub marksizmu-leninizmu v življenju nekaj takega kot naključje, sreča, usoda.

Ko je pripomnil, da je slišal o nekaterih mojih opombah v raznih družbah po mestu, je Titov izraz kazal mešanico prizadetosti, užaljenosti in napetega zanimanja. Dejal je, da je h kosilu povabil še nekaj »drugih«. »Nemara ne bomo pogrešali odkrite, neuradne izmenjave misli.« Ošinil me je z malo porogljivim pogledom.

Prikimal sem mirno (vsaj mislil sem, da sem miren) in sedel tam molče. Nato mi je postalo jasno, da sem trohico v zadregi.

Tito je vstal in stopil k svoji pisalni mizi, vzel novo cigareto in si jo prižgal, se nato vrnil in sedel nasproti mene. Nekam togo, uradno mi je izrazil svojo *zahvalnost i priznanje* — za tisto, »kar sem storil za nas med vojno, zlasti s svojo knjigo ‚Moja rodna dežela‘.« Videl je, da sem se namrdnil, za trenutek se je obotavljal, nato nadaljeval:

»Januarja ali februarja 1944 je neki ameriški častnik, ki je prišel k nam z neko misijo, prinesel to knjigo iz Kaira ali morda iz Barija. Nekega jutra sem jo našel v glavnem stanu na svoji mizi . . . Nova Jugoslavija se je šele rodila in s tovariši smo se krepko zavedali velikih težav, ki nas čakajo. Ob izidu vaše knjige v Ameriki sem nekaj časa lahko občutil, da so v Združenih državah ljudje, ki nas razumejo ali hočejo razumeti in da bi nova Jugoslavija in Amerika, kamor se je izselilo toliko naših ljudi, lahko sodelovali.«

Ob teh besedah mu je segla v glavo prijetna misel in postal je drugačen človek. Opustil je uradno vedenje, se premaknil na stolu, se živahno nasmehnil in dejal: »Veste, ko mi je bilo kakih osemnajst let, toliko da nisem šel v Ameriko.«

»Ne — res? Zakaj niste?«

»Ni bilo denarja. Poleg voznega listka do Hamburga in voznine za ladjo sem potreboval petindvajset dolarjev ali podobno bajeslovno vsoto, da bi se smel izkrcati v Ameriki. To je bilo pred letom 1910.«

»Zelo zanimivo,« sem rekel. »Povejte mi še kaj o tem!«

»Kaj mislite s tem — zelo zanimivo?«

»O, človek bi lahko brez konca in kraja premišljeval o tem, kaj bi bilo z vami, ko bi bili šli v Ameriko. Prav tako o tem, kaj bi se bilo zgodilo ali kaj bi se ne bilo zgodilo v Jugoslaviji leta 1940, ko bi se bili vi izselili leta 1910.«

»No, kaj bi bilo z mano v Ameriki?« je dejal Tito. Njegov obraz se je smehljalo, ampak njegove oči so se upirale vame s čudno resnobno napetostjo.

»Ne vem,« sem dejal, trudeč se, da bi bil videti neprizadet. Seveda je vsako tako razglabljanje nespametno, ampak odkrito povedano, maršal Tito, zdaj ko vas gledam, dvomim, da bi bili v Ameriki postali socialen revolucionar ali komunističen voditelj.«

»Kaj hočete reči s tem?« Z nadihom osuple užaljenosti.

Posmejal sem se, nemara z več kakor samo z nadihom zadrege. »Si- noči sem si na kratko zaznamoval nekatere vtise zborovanja od včeraj popoldne. Čez teden ali mesec dni bom svoje zapiske lahko revidiral pod dojmom novih izkušenj. Kakor gledam zdaj, pa mislim v bistvu, da je revolucija v Jugoslaviji organsko gibanje z veliko silo in da ste vi organičen in nadvse natančno delujoč del tiste sile. Včeraj v dvorani sem opazil, da ste bili v popolnem skladu z množico delegatov, čeprav so vam povečini zelo nepodobni.«

Ne meneč se za to, da se je ob mojih zadnjih besedah namrščil, sem nadaljeval: »V Ameriki pa komunistična partija ni organična; najmilejši pridevnik, ki ga lahko uporabiš zanjo, je: 'ekscetrična'. Revolucija, kakršno ste napravili tukaj, je v Združenih državah nemogoča in bo tako ostala — razen če ne doživijo Združene države poraza in velikega razdejanja v 'prihodnji vojni'. Vsak poskus, da bi ustvarili takšno vstajo v današnji Ameriki, bi bil neorganičen, neumen in obsojen na neuspeh in jaz bi mu bil nasproten. S tem ne mislim, da ne bi bili postali v Ameriki revolucionar, ko bi bili emigrirali pri osemnajstih letih, ali da Amerika ni revolucionarna. Nasprotno, v nekem pogledu je najbolj revolucionarna dežela na svetu: to je vrhovni glavni stan industrijske revolucije, ki je tudi vaša tukajšnja revolucija po mojem gledanju samo eden njenih poganjkov.«

Tito se je še zmerom mrščil, vendar je premagal željo, da bi me zavrnil.

»Že nekaj časa,« sem dejal, mislim naslednje: da so v zadnjih nekaj stoletjih najbolj iznajdljivi in energični Evropejci ali odšli v Ameriko ali se pognali v socializem take ali drugačne vrste. Tisti, ki so se pognali v socializem kakor vi, so postali socialni revolucionarji v Starem svetu; mnogi izmed tistih, ki so se izselili, so postali industrijski revolucionarji v Novem svetu. Po mojem to velja za mnoge ameriške kapitaliste tako kot za mnoge delavce in večino tehnikov, za številne gospodinje in farmarje. Moj sosed, na primer, ki je hkrati delavec in majhen farmer, si vsakih nekaj dni izmisli nekaj novega, da bi s svojo iznajdbo izboljšal kakšen stroj ali nadomestil polomljen del. Improvizator je — šušmar, tipičen Američan. Njegov sedemnajstletni sin stalno odvisa in spet sestavlja svoj mali športni avto. Nikdar ni bil v šoli za mehanike, ampak kratko malo rojen mehanik je — novator — potomec industrijske revolucije.«

Tito, ki je bil sam po poklicu mehanik, je pozorno poslušal.

»Jaz bi dejal,« sem nadaljeval, »da bi bili nemara, ko bi bili šli leta 1910 v Ameriko in ostali življenjski tip človeka, postali v dobi, ki je za nami, ker bi bili zvesti svoji naravi, prej industrijski kot socialni revolucionar. Ampak pomnite, da sem dejal, da je vsako tako gibanje verjetno nespametno. To me spet spominja, da sem preveč govoril, odkar sem prišel

sem. Moja nova taktika je gledati in poslušati. Preden se ji ukлонim, pa moram razložiti osnovno misel svoje teorije o dveh vrstah revolucionarjev. To je misel, ki se utegne zdeti marksistu utopistična, kot del pisateljevega hrepenenja po daljnih ciljih — ampak tukaj jo imate.

»Zdi se, da doživljamo uvodne trenutke; nekakšen višek ni več zelo daleč. Če izbruhne ‚naslednja vojna‘, lahko do kraja uniči obe revoluciji — industrijsko, ki je njena matična baza, kakor pravim, v Ameriki — in vašo tukajšnjo socialno, ki je dozdevno industrijska. Mislim, da imamo eno samo možnost, s katero se lahko ognemo vojni. Obe vrsti revolucionarjev — možje, kakršni ste vi in ki zdaj vstajajo v Starem svetu, in naši industrijski proizvajalci, ki so zdaj na višku svoje moči in si niso gotovi, katero pot naj bi ubrali, se bodo morali zediniti, in to kmalu.«

Tito je začel korakati po sobi s Tigrom za petami in tišina, ki jima je sledila, je učinkovala name kot zamotana istočasnost miriade nevarnosti in zadreg, ki napastujejo svet.

Tito je spet sedel, pokazal Tigru, naj leže in vprašal z glasom, ki je bil zanj nenavadno brezizrazen: »Ali imate slučajno količkaj pojma o tem, kako naj prideta skupaj ti ‚dve vrsti revolucionarjev‘?«

»Ne,« sem rekel, »konkretno si tega ne predstavljam. Pisatelj sem in ne politik: pisateljeva naloga je razgrniti problem in upati, da ga bodo politiki videli in kaj ukrenili v zvezi s tem. Stalin, Wendell Wilkie in Henry Wallace in še nekateri drugi v Rusiji in Ameriki so dejali, da komunistični in kapitalistični sistem lahko koeksistirata. Ne vem, ali je to mogoče ali ne. Eden izmed razlogov, zakaj sem odšel na to potovanje, je želja, da bi to dognal.«

»Ali nameravate napisati knjigo?«

Povedal sem mu o svojem načrtu, da bi napisal knjigo »Vzgoja Mihaela Novaka«, v katero bi lahko vključil svoje pojmovanje dveh vrst revolucionarjev. »Res, ko sem si sinoči zapisoval svoje vtise, mi je seglo v misel, da bi lahko uporabil vas za svojega junaka socialne revolucije v Starem svetu, za junaka industrijske revolucije pa napravil Mihaela Novaka, izmišljenega jugoslovanskega izseljenca, ki postane velik ameriški kapitalist in simpatizira z vašo revolucijo — človeka, ki se je rodil v kaki vasi v bližini Kumrovca, če je to kraj, kjer ste se rodili vi.«

»Kaj hočete reči s tem — če je to kraj, kjer sem se jaz rodil?« je vprašal Tito mračno.

»No, zastran vašega rojstnega kraja si niso na jasnem — pravzaprav dvomijo o vsej vaši preteklosti in celo o tem, ali ste možki ali ženska in ali ste isti človek, ki je bil Tito leta 1942.« Posmejal sem se.

Titov izraz je omahoval med smehom in nevoljo; nato je zamahnil, kakor bi hotel reči: »Nehajte klatiti takšne neumnosti!« in vprašal: »Kaj ste v resnici mislili o včerajšnjem zborovanju?« Njegov glas je bil spet živahen.

»Pred sto leti,« sem dejal, »je neki Američan napisal roman ‚Moby Dick‘. Včeraj sem se v dvorani domislil izreka iz tiste knjige: . . . ‚Parke,

ki režirajo življenje. Morda vam to pove, kako je zborovanje učinkovalo name. Vsi ste bili videti nekam usodno začarani. Opaziti je bilo neko posvetitev, ki je bila čudovita in je hkrati zbujala strah. Fanatizem, privid nečesa, če smem tako reči. Nemara se vsi človeški upori in postopki sprožijo s takimi prividi. Na primer ameriška industrijska proizvodnja. V Ameriki imajo ,parke, ki režirajo življenje', res odločilno besedo... V Jugoslaviji je videti, kot da se začaranost umika stvarnosti. Samo kadar so govorniki omenjali komunistično partijo in Tita, so izražali neomajno vero. Je tudi to slepilo? Vaša odgovornost je resnično nadčloveška.« Opazil sem, da Tito srepro gleda vame in pristavil: »Toda preveč govorim.«

»Ne, ne,« je rekel hitro. »Prosim, nadaljujte.«

»O, k vragu z mojim besedičenjem!« sem rekel po angleško. Nisem si bil gotov, ali Tito želi, naj nadaljujem.

Nato se nama je dolgi premolk zazdel obema smešen. Tito se je nasmehnil in spet vstal in s Tigrom sta se sprehodila do konca sobe. Ko se je vrnil k mizi, sem se vdal, ker se mi je zdelo, da vztraja, naj govorim.

»Veseli me, da leta 1910 niste šli v Ameriko, maršal Tito. Jaz sem šel tja 1913 deloma tudi zato, ker je moja družina lahko zbrala tistih petindvajset dolarjev, ki sem jih potreboval poleg voznine, da sem lahko stopil na ameriška tla; in k temu bi se zdaj rad povrnil, če ne zamerite. Ponoviti hočem, kar sem povedal Kardelju in Kidriču. ,Moje rodne dežele' nisem napisal zato, da bi predvsem ali posebej pomagal vam.«

Tito mi je poskušal seči v besedo, toda opomnil sem ga, da je želel, naj govorim, in ga prosil, naj me pusti končati.

»Zahvalili ste se mi,« sem dejal, »ampak hočem vam kratko malo povedati tudi to, da sem leta 1943 to knjigo napisal, ker sem hotel pomagati Združenim državam do širokopotezne politike proti deželam z revolucionarnim stanjem. In slednjič — če ni bil to poglobitveni razlog — sem to napisal sam zase, ker sem to nujno moral storiti, večidel iz istega razloga, kot nekateri ljudje v Jugoslaviji pišejo gesla ,Tito' na zidove, dimnike in brzojavne drogeve. Kar zadeva mene, je hvaležnost obojestranska.«

»Razumem,« je dejal Tito, »ampak veste, da ste v nekem pogledu skoraj tako težavni, kot mislijo nekateri ljudje o meni.«

Posmejala sva se.

»Jugoslovanska značilnost,« sem dejal. »Ali naj to obžalujeva ali naj bova tega vesela?«

Spet sva se posmejala.

»Mislim, da vas razumem,« je Tito ponovil zamišljeno. »Ampak potruditi se morate, da bi dojeli naše gledišče. Če boste odklonili našo gostoljubnost, bomo užaljeni.«

»Poglejte,« sem mu segel v besedo, »že zdaj sem skoraj mrtev in ne samo od utrujenosti, ki sem jo prinesel s seboj. Ko sem sinoči prišel po zborovanju v svojo sobo, sem se zavedal, da me je čustvovanje, ki je vladalo v dvorani, skoraj podrlo. Nisem mogel zaspati. Prvič v življenju so se mi tresle roke. To sem opazil, ko sem si odvezal čevlje.«

»Kako to? Manj let imate kakor jaz.«

»Davi,« sem nadaljeval, »sem vstal šele ob enajstih in sem, medtem ko sem bral časnike, začel premišljevat, da je najbolje zame, če se poberem na vrat na nos iz Jugoslavije in se ne vrnem, dokler si ne odpočijem . . . Če sem se že moral roditi v Evropi, zakaj se nisem rodil v deželi, kot sta Norveška in Danska, kjer pravijo, da so ljudje hladni, mirni in uravnoteženi?«

Tito se je naslonil v naslanjalo svojega stola in se posmejal. Njegov izraz je bil tak, kakor bi hotel reči: No, naj se izčena!

»Ta neugnana gostoljubnost!« sem besedičil. »Ta vnema! Ta prekipevajoča, superlativno nabita energija!«

»Bežite no,« mi je segel v besedo Tito. »Kaj pravite potem o ameriški energiji in hrušču in trušču, o katerem je toliko slišati? Kadar se naši tovariši vrnejo s kakega večtedenskega zasedanja Združenih narodov v New Yorku, so tako uničeni od divjega prometa in teže nebotičnikov, da jih moramo poslati na oddih na morje ali v planine. Morali bi bili ostati tukaj — kakor jaz,« se je široko nasmehnil, »in živeli bi prijetno, mirno življenje in bi ne imeli drugih skrbi kot to, da morate konsolidirati revolucijo, ki ji ves svet nasprotuje.«

Ugajal mi je njegov humor. »Čeprav vam je to že poročala vaša informacijska služba,« sem dejal, »dovolite, da vam povem še ostalo. Rad bi šel v Rusijo, zlasti po tistem, kar ste mi povedali sinoči; in to, da sem prav zdaj v Jugoslaviji in se udeležujem partijskih kongresov in tako dalje, mi prav gotovo ne bo pomagalo dobiti sovjetski vizum. Zaprošil sem zanj v Washingtonu in če kmalu ne pride, nameravam vložiti ponovno prošnjo v Pragi ali Varšavi.«

»Mogoče vam bodo dali vizum,« je dejal Tito. »Ameriški državljan ste in niste odgovorni za naše grehe.«

»Ne bo mi koristilo, če ostanem,« sem dejal, »in če se razve, da sem bil pri vas na kosilu . . .«

»No,« me je zmotil Tito nekam nevoljno, ampak še zmerom veselo, »menda ne pričakujete, da bom to kosilo odpovedal zaradi neznatne možnosti, da vam bo to pomagalo dobiti sovjetski vizum?« Nato skrbno: »Kaj lahko storimo? Kaj želite? Kakšni so vaši načrti?« Tri vprašanja so mu prišla naglo iz ust kot eno.

»Nocoj odpotujem v Slovenijo,« sem dejal. »Jutri obiščem mater. Računal sem z dvotedenskim odmorom in brat mi je rezerviral sobo na Gorenjskem. Ampak davi sem pomislil — čisto resno — da bi šel zdaj v Italijo in se vrnil v Jugoslavijo pozneje.«

»Tega ne morete storiti,« je rekel Tito. »Kakor sem vam že dejal, bi razžalili vse in tudi mene . . . Dobro, torej vam nismo 'hvaležni' in lahko greste k hudiču! Vendar ne morete izbrisati dejstva, da ste se rodili tukaj, kakor tega tudi mi ne moremo. Če vam to zamerijo, ne boste hoteli njihovega vizuma — če vas zdaj natančneje poznam. Če vam zamerijo jugoslo-

vansko poreklo — kar je mogoče — potem vam seveda vizuma ne bodo dali . . . Pojdiva!«

Tajnik je naznanil, da so prišli drugi gostje. Tito je vstal in me z lahkotnim, tekočim gibom povabil, naj ga spremim. Ko sva napravila že polovico poti do vrat, pa me je ustavil in je, zroč v opoldanski žar sonca, ki ga je bilo videti skozi nezagrjena okna, po vsem videzu nekaj premišljeval kakih deset ali petnajst sekund.

»Danes je torek,« je nato rekel. »Ali bi ne mogli spremeniti svojih načrtov tako, da bi bili v soboto zvečer še tukaj?«

Dejal sem, da bi ne mogel. »Z bratom odpotujeva nocoj proti Ljubljani. Čaka me mati; že šestnajst let je nisem videl.«

Tito je prikimal. »Seglo mi je v misel, da bi lahko priredil večer in povabil dvajset ali trideset naših pisateljev, na videz, da bi počastil vaš prihod, v resnici pa, da bi razpravljali o raznih stvareh. Odkrito povedano, naši pisatelji ne ustvarjajo nič pomembnega. Tudi tovariš Kardelj si dela glede tega skrbi. Zadnjič smo se pogovarjali o tem. Ne vem, kaj je narobe. V stari Jugoslaviji se ni mogel skoraj nihče preživljati s samim pisanjem; menda je bil Krleža edini resni pisatelj, ki je živel od tega. Zdaj so pesniki, romanopisci in časnikarji dobro plačani za vse, kar napravijo; pravzaprav prejemajo velikanske honorarje za knjige, ki so jih napisali pred vojno in jih zdaj ponatiskujejo, ampak . . . Ali je še prezgodaj, da bi smeli pričakovati veliko literaturo? Ali se pisatelji ne počutijo svobodne? Želim, da bi bili svobodni, da bi pisali vse, kar želijo, dokler je pošteno.« Premolknil je in se spet zamislil.

»Svoboda — poštenost,« sem rekel, »za pisatelje ni skoraj nič težjega, kakor da to dosežejo in izvajajo. Tudi v Ameriki. Še posebej v razdobju, ki ga zdaj doživljamo. Zlasti svoboda in poštenost skupaj. O vsakem teh pojmov imamo različne definicije. Ampak vrag vzemi vse to,« sem pristavil po angleško. »Nisem dovolj priseben, da bi se lahko v vse to spuščal.«

Titov smehljaj je bil skoraj tak, kakor da se je namrgodil.

»Zdi se mi, da mi ta mož ugaja,« sem pomislil.

Iz malo predelanega pisma prijatelju v Kalifornijo

Louis
Adamič

Ko sem iz Beograda prišel v Slovenijo, me je nadvse zanimal Tito. Vprašal sem, kakšen človek je, dva pisatelja, s katerima sem se seznanil v letih 1932—1933 in o katerih sem mislil, da sta bržkone zbrala nič koliko nadržanosti o njem — eden od njiju je bil Josip Vidmar, ki je leta 1943 predlagal, naj Tita postavijo za maršala Jugoslavije, in je zdaj njegov prijatelj. Čudno je bilo, da so ju moja vprašanja presenetila in spravila v zadrego. Nista mi mogla povedati ničesar konkretnega, posebnega ali zanimivega. Nikjer nisem našel življenjepisnega gradiva, ki bi ga bilo vredno brati. Nihče se ni domislil, da bi ga bilo treba zbrati. Doma ga očitno ne